

СУПСТАНТИВАТИ КАО СТРУКТУРНИ ЕЛЕМЕНТИ ФРАЗЕМА

Апстракт: О фразеологији, њеном пољу истраживања, предмету и проблемима доста је писано. Приступу проучавању наведене тематике били су разноврсни. Оцењујући развој фразеолошких истраживања до савремене лингвистичке дисциплине каква је данас, В.Н. Телија каже да су једни достигли циљ, док су се други нашли у ћорсокаку. Међутим, постоје и путеви „којима се ређе иде” [Телија 1996: 11]. Један од неистражених аспеката била би синтеза две лингвистичке гране — дериватологије и фразеологије, што представља тему овог рада: на материјалу фразеолошких јединица испитивали смо творбено порекло лексема које улазе у састав фразема, тачније, анализирали смо фраземе са супстантиватима као структурним елементима.

Кључне речи: фразеологија, фразема, супстантиват, преводни еквивалент, преводни аналог, лакуна.

0. Фразеолошке јединице у лингвистичким проучавањима.

У једној фази развоја фразеологије, лингвистичке дисциплине која се бави проучавањем фразеолошких обрта, поставило се питање које све синтагматске везе треба класификовати као идиоме и колико јака веза међу члановима једне синтагме треба да постоји да би се они сматрали фразеологизмом. Данас фразеологизам дефинишемо као синтагматску везу међу чијим компонентама постоји јака семантичка веза, синтагма чије значење не представља прост збир значења њених компоненти већ је у питању својерстан семантички резиме.

Концепција фразеологизма као устаљене синтагме, чији се смисао не може извући из збира лексема које га чине потекла је од швајцарског лингвисте Шарла Балија. На руском говорном подручју један од пионира на пољу фразеологије био је В. В. Виноградов, док је данас ово веома популарна лингвистичка дисциплина.

Виноградовљева теза да су ове синтагме за савремени језик целовите и не могу бити растављене ни на синтаксичкој, ни на лексикосемантичкој

¹ jelena.lepojevic@filfak.ni.ac.rs

равни [Виноградов 1977: 141] данас је знатно ревидирана. То се посебно види у једном слободном стилу као што су разговорни и књижевни функционални стил, где се компоненте које улазе у састав једне овакве језичке творевине могу мењати (у појединим случајевима могу међусобно заменити места), а такође се могу изоставити и скратити захваљујући чињеници да се ради о општепознатим синтагматским везама које сви познају у датом облику.

Које јединице треба класификовати као фразеологизме, којим се критеријумима служити при њиховој подели, као и еквивалентност на руско-српском плану централна су тема докторске дисертације А. Пејановић. У *Фразеологији Горског вијенца* аутор полази од већ утемељених ставова својих претходника, али и износи низ другачијих решења који су блиски нашем схватању. Такође смо, по угледу на поменутог аутора, појам и термин фразеологизам (фразеолошка јединица) користили „у ширем смислу, у значењу језичке јединице коју карактерише релативна устаљеност облика и значења, способност репродуковања у готовом облику, експресивност, сликовитост, идиоматичност и синтагматичност (вишелексемност)“ [Пејановић 2010: 8].

1. Особине фразема.

Поред свих наведених карактеристика, фразеологизам поседује, што је можда и најважније, јаку национално-културолошку компоненту, те је проналажење адекватног еквивалента за одређени фразеологизам најтежи и најзахтевнији задатак са којим се преводилац, односно лингвиста, може срести. „Фразеологизам обично чува, поред јединственог лексичког значења, националну специфичност и сликовитост изражену управо одређеним лексичким јединицама које га чине. Тешкоће у превођењу фразеологизама огледају се и на плану семантизације – утврђивања њиховог значења, симболичког поља и функције у датом контексту, и на плану изражавања – налажења адекватних по сликовитости, значењу и стилској боји, израза у језику превода“ [Маројевић 1989: 28].

Велики број теоретичара превођења сматра да је фразеолошки фонд сваког језика спада у онај језички слој који је најсложенији за превођење. „Разлози за то су неколики: а) фразеологизми су специфичне језичке јединице које, за разлику од већине лексичких јединица, имају изразито наглашену конотативну функцију. Она је понекад израженија од денотативне. За разлику од основне функције — именовања предмета и појава спољашњег свијета,

конотативна функција (која је својствена и многим ријечима) заснована је на експресивности језичких јединица, помоћу које оне изражавају емоционални и вриједносни субјективни став говорника према одређеној појави; б) то су стилски маркиране јединице језика чија је сфера употребе ограничена (одређени фразеологизми користе се у разговорном, књишком језику или жаргону итд.); в) фразеологизми су лингвокултуролошке јединице у којима су регистровани и запамћени обичаји, обреди, вјеровања, навике, фолклор одређеног народа, а управо су ти сегменти духовне и материјалне културе човјекове самосвојни и другачији код сваког народа, па самим тим фразеолошки инвентар једног језика представља својеврсну ризницу културе одређеног народа, која се прелама кроз језик и налази свој одраз у њему, а посебно у фразеологији стварајући језичку слику свијета једног етноса. Другим ријечима, велики број фразеолошких јединица садржи у свом значењу и етнокултурну компоненту која је у већини случајева тешко преводива, а понекад можда и непреводива“ [Пејановић 2010: 157].

Такође, у теорији превођења влада мишљење да фразеологизам, кад год је то могуће, треба преводити фразеологизмом. Међутим, овај став се не може безусловно спровести у пракси: „Неподударање језичких слика свијета, а ми бисмо додали: и фразеолошких слика свијета, често у процесу превођења приморава преводиоца да жртвује неку количину информација коју ће на другом мјесту евентуално компензовати“ [Пејановић 2010: 158].

Пронаћи примере за илустрацију ове појаве није било нимало лако. Фразеологизми су структуре које се употребљавају у одређеним, специфичним ситуацијама, њихова употреба у језику није насумична већ се фразеологизмом сумира, подвлачи, истиче се поука. Један од ретких примера које проналазимо у примарној грађи је следећи:

(1)

Мадмуазель знала подногот-
ную сестры Антиповой.

Мадмуазел је веровала да познаје
Антипову у душу.

ДЖ, к. I, ч. V, 4, с 161

ДокЖ, т. I, г. V, 4, стр. 191

Наведени фразеологизам [*Знать (узнать) всю подноготную — знать все о ком-либо (От старинной пытки — запускания игл или гвоздей под ногти, чтобы заставить обвиняемого говорить правду) Ф/Л, с 378]* није саставни део српског система па се као његов преводни еквивалент појављује конструкција *познавати (некога) у душу* – фразеологизам у чији састав не улази супстантиват, а такви фразеологизми нису представљали поље нашег интересовања.

Како је тематика овог рада била специфична, имајући у виду све досад изложено, није се ни могло очекивати да ћемо пронаћи адекватан број примера у нашем примарном корпусу (у књижевним делима), те смо материјал за ово поглавље потражили у секундарној грађи: у Жуковљевом *Речнику руских пословица и изрека*², те у Вуковим *Српским народним пословицама*³. Фразеологизме смо, што се руског језика тиче, ексцерпирани из фразеолошких речника Феодосова/Лапицког⁴ и Молоткова⁵, док су примери на српском језику забележени у фразеолошким речницима Ђ. Оташевића⁶ и Ј. Матешаића⁷.

2. Поредбена анализа.

Један фразеологизам и његов преводни еквивалент мора карактерисати подударност и на плану сликовитости, и на плану семантике; притом, они могу, али и не морају бити исте лексичко-синтаксичке структуре. С обзиром на генетску сродност руског и српског језика и на велики степен еквивалентности на свим језичким нивоима, слично је и на фразеолошком плану.

(2)

Воскреснуть из мертвых – о човеке, считавшемся погубившим или пропавшем без вести.

Ф/Л, с 75

Дићи (дигнути/дизати) (некога) из (од) *мртвих* – неочекивано излечити некога ко је био озбиљно болестан.

ЂО, стр. 514

Лексичко-семантички еквивалент наведеном руском фразеологизму у српском језику би била синтагма *Васкрснути из мртвих*, али овај пример не налазимо у фразеолошком речнику који нам је послужио као секундарни корпус.

---

² Жуков 2000: В. П. Жуков, *Словарь русских пословиц и поговорок*, Москва: Русский язык

³ Сабрана дела Вука Караџића 1965: *Српске народне пословице*, књига 9, Београд: Просвета

⁴ Федосов/Лапицкий 2003: И.В. Федосов, А.Н. Лапицкий, *Фразеологический словарь русского языка*, Москва: ЮНВЕС.

⁵ Молотков 1968: А.И. Молотков (ред.) и другие, *Фразеологический словарь русского языка*, Москва: Сов. Энциклопедия.

⁶ Оташевић 2012: Ђ. Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.

⁷ Матешаић 1982: Ј. Матешаић, *Фразеолошки рјечник хрватског или српског језика*, Загреб: Школска књига

(3)

Глас вопиющего в пустыне книжн.– о призыве, остающемся без ответа.

Ф/Л, с 103

Глас *ванијућег* у пустињи – узалудан позив на нешто, улазудан покушај да се утиче на некога.

ЂО, стр. 93

(4)

Черным по белому (написано) – ясно, совершенно четко.

Ф/Л, с 578

Црно на *бело* – написано, потпуно, јасно, аргументовано.

ЂО, стр. 39

(5)

Переливать из пустого в порожнее – заниматься бесполезным делом, вести пустые разговоры.

Ф/Л, с 391

Пресипати (претакати) из *шупљег* у *празно* – бавити се бескорисним, јаловим пословима; водити празне разговоре.

ЂО, стр. 1045

Наведени идиом одликује фреквентна употреба у вербалном дискурсу, а проналазимо га и у књижевном материјалу:

(6)

[...] и Юрий Андреевич так устал от троесуточного переливания из пустого в порожнее, что был счастлив расстаться с ними.

ДЖ, к. I, ч. VI, 7, с 224

[...] и Јуриј Андрејевић се толико уморио од тродневног пресипања из *шупљег* у *празно* да је једва чекао да оде.

ДокЖ, т. I, г. VI, 7, стр. 257

(7)

Настаивать на своем — упорно и последовательно придерживаться каких-то взглядов, принципов, отстаивать их.

Ф/Л, с 312

Гонити *своје* – упорно остајати при свом ставу, мишљењу упркос изнетим доказима, аргументима, тврдоглаво радити по својој вољи.

ЂО, стр. 160

Издвојени фразеологизми не припадају истом типу образовања, али се њихова семантичка поља у одређеним сегментима поклапају.

Серый у руској фрази у примеру (8) означава вука (валити на волка: напр., пропажу скотины), а у српском слична фраза са животињом у главној роли би била *Магаре товаре док не липше*, с тим да у њен састав не улази ниједан супстантиват:

(8)

Вали все на *серого, серый* все свезет — сваливай всю вину, тяжесть, работу и т. п. на того, кто не может ответить.
Ф/Л, с 46

Претурити бригу на *другога* – неки посао, дужност и сл. пребацити на другога.

ЂО, стр. 83

И следећи наведени фразеологизми нису лексичко-синтаксички еквиваленти, али семантички свакако јесу, јер се семантизују готово идентично:

(9)

Као глувом говорити — говорити узалуд.
ЂО, стр. 152

Дурака (дураков) лечить, что *мертвого* лечить — о бессмысленности, бесполезности объяснять, растолковывать кому-либо что-либо.

Као глухоме добро јутро — узалуд.
Мат, стр. 223

Ф/Л, с 153

У грађи на руском језику проналазимо и фразеологизме чији еквиваленти у српском језику постоје, али нису забележени у речницима које смо користили као секундарну грађу: рецимо, фразеологизам из примера (11) није забележен у фразеолошким речницима, као ни у речнику САНУ ни под одредницом *обешени* нити *конопац*. Из тог разлога, за неке од примера који следе, не можемо навести библиографске податке:

(10)

Первый среди равных — выдающийся, главный, ведущий.
Ф/Л, с 362

Први међу *првима* – најбољи од свих.

Р МС, т. IV, стр. 869

За еквивалентну форму руском фразеологизму у литератури на српском језику налазимо потврду за наведени облик. Супстантивизиране форме *первый* и *први* представљају формалнограматичке еквиваленте, док код друга два супстантивата имамо разлику у творбеним базама: руски је настао на бази *придева*, а у српском језику се ради о поимениченој форми редног броја. Међутим, устаљени еквивалент је и *Први* међу *једнакима*, који у грађи није потврђен. У том случају се, и код другог пара супстантивата у оба језика ради о *придеву* као творбеној бази.

Код следећег фразеологизма руски супстантиват је поименичена форма партиципа која је најпре прошла кроз процес адјективизације, а у српском језику се ради о *придеву* одређеног вида *обешени*, чије је порекло такође партиципско. Наведени српски фразеологизам није забележен ни у једном од истраживаних речника.

(11)

В доме повешенного не говорят о веревке — в чьем-либо присутствии не говорят о том, что неприятно напоминает о его слабостях, недостатках, каких-либо бедах и т. п.

Ф/Л, с 374

У кући обешеног се не говори о конопцу.

Тек код следећег пара еквивалената (12) немамо подударност на творбеном плану: наведена фраза се у српском јавља у два облика, али су обе именице деривати по пореклу.

(12)

Утопающий (и) за соломинку хватается — в безвыходном положении как к последней надежде на спасение прибегают даже к такому средству, которое вряд ли может помочь.

Ф/Л, с 556

Утопљеник/дављеник¹ се за сламку хвата – онај који је у великој опасности тражи спаса где било и где нема никаквог изгледа на успех.

Р САНУ, т. IV, стр. 11

3. Пословице кад подврста фразеологизама.

Пословице и народне изреке представљају својеврсну фразеолошку форму. Да граница међу фразеологизмима у ужем смислу и пословицама није увек јасна говоре и следећи примери које смо пронашли у оба речника: у једном су, дакле, класификовани као пословице, у другом као фразеологизми:

(13)

Кто другому яму роет (копает), сам в нее попадет (попадает).

Ж, с 219

Ко другоме јаму копа, сам ће у њу пасти – онај ко другоме припрема закму, зло и сл. настрада сам.

Не рой другому яму, сам в нее попадешь — неприятность может случиться и с тем, кто желает или делает ее другим .

с 451

Ф/Л,

Р САНУ, т. VIII, стр. 548

(14)

Всякому (каждому) своя болячка   *Свакоме* је своја мука највећа.
больна.
Ж, с 81

Всякому (каждому) своя болячка
больна — каждого волнует то, что
ему близко, дорого.

Ф/Л, с 84

(15)

Бережного и бог бережит.   Ко се чува, и Бог га чува.

Ж, с 42

Береженого Бог бережет – остор
рожность, осмотрительность ни
когда не бывает лишней.

Ф/Л, с 22

Српски еквиваленти нису забележени у нашој секундарној грађи (речницима пословица и фразеологизама српског језика), али се у употреби могу чути у наведеном облику. Последњи српски фразеологизам (15) не спада у домен нашег интересовања, с обзиром на то да у свом саставу нема супстантивате — заменица *ко* већ припада именичким заменицама, а супстантивизирају се једино придевске заменице. Поред тога, српски аналози за последња два руска фразеологизма нису забележени у речницима (одреднице *свако*, *мука*, *ко*, *Бог*).

(16)

Ти знаш да има пословица: да сит   *Сыт голодного* не разумеет.
гладном не верује.

РЛ, к. I, стр. 35

РоЛ, к. I, с 57

Супстантивати из наведеног примера су истовремено и формалнограматички еквиваленти, разлика у формама другог супстантивата је настала једино због употребе различитих глагола и глаголске реакције: српски глагол захтева допуну у дативу па је и супстантиват са карактеристичном дативском флексијом *-ом*, док се руски глагол употребљава са допуном у облику акузатива — *голодн-ого*. На основу наведених морфолошких карактеристика може се закључити да и српски супстантиват има придевски тип промене и да је образован на бази придева одређеног вида.

Следећи пример који наводимо је руска пословица која у српском нема одговарајући, адекватан фразеолошки еквивалент, па у преводу видимо дословно значење ове фразе. Иначе, руски супстантиват има семантички еквивалент у српском деривату *сиромаш*.

(17)

Бедному жениться и ночь коротка [...].

Сиромаш да се жени и ноћ му је кратка [...].

В, ч. I, г. XLVIII

Вас, д. I, г. XLVIII, стр. 188

Још један фразеологизам посведочен у нашој грађи је и онај из следећег примера:

(18)

– Удивительное дело, – проговорил он вдруг, когда я уже высказал все до последней запятой [...].

– Чудна ствар – рече наједном кад сам испричао све до последње речи [...].

П, ч II, г V, III

Д, д II, п V, III, стр. 338

Руски супстантиват *запятая* у српском језику има еквивалент у виду супстантивата *запета*. Реч *запета* води порекло од истоименог придева који је настао адјективизацијом глаголског придева *запет, запета, запето*. Упоредо са овом лексемом се у српском језику, у истом значењу, употребљава и реч *зарез*, али она не спада у овај творбени тип.

Велики број забележених руских изрека имао је одговарајуће еквиваленте, фразеологизме који су адекватни и на плану лексике, и семантике, и сликовитости. Међутим, неке од тих изрека нису забележене ни у Вуковом речнику, па их дајемо у оном облику у којем се и данас могу чути.

(19)

На всех не угодишь.
Ж, с 183

Свима се не може угодити.

(20)

Один за всех, все за одного.

Сви за *једног*, *један* за *све*.

Ж, 234

Р САНУ, т. VIII, стр. 627

(21)

Что у трезвого на уме, то у пьяного на языке.
Ж, с 362

Шта *трезан* мисли, то *пијан* говори.

Наведена два српска фразеологизма из примера (19) и (21) нису посведочена у нашој грађи, како примарној, тако и секундарној: нису забележени у фразеолошким речницима, као ни у речницима САНУ и МС под одредницама *сви*, *угодити*, *трезан*, *пијан*.

Постоје, међутим, и случајеви када фразеологизми на међујезичком нивоу нису исте лексичке структуре, али су на фразеолошком плану еквивалентни. Такви фразеологизми, фразеолошки аналози, посведочени су у следећим примерима:

(22)

Семеро одног не ждут.

Два трећег не чекају.

Ж, с 294

ВСтК, стр 89

(23)

Богатому житје, а бедному вы-
тъе.

Богати чоху носе, а ја блато газим.
Богат једе код куће, а сиромаш кад
може.

ВСтК, стр. 58

Ж, с 48

Руски супстантиват *бедный* у српском језику, иако је састав мотивске основе идентичан – *бедный человек* : *сиромашан човек*, нема еквивалент у виду супстантивата јер се он у српском језику није развио, већ његовом значењу у српском језику одговара дериват *сиромаш*.

4. Руски фразеологизми.

Иако су тема овог сегмента пре свега фразеолошки еквиваленти који су, услед велике генетске и структурне сличности између руском и српског језика, посведочени у великом броју, у секундарној грађи били су забележени и неки фразеолошки обрти који су карактеристика једног од језика, док у другом не постоје исте или сличне конструкције. Објашњење може бити следеће „Њихово значење [фразеологизама – Ј.Л.] се реализује као искључиво недељива целина, а управо као таква не постоји у свести носилаца неких других језика, културе и традиције (иако се можда његови појединачни елементи могу разумети). На тај начин се ствара празнина код носилаца другог језика (културе и традиције)“ [Џонић 2012²: 998]. Сматрамо да ће супстантивизирани форми пронађене у таквим фраземама обогатити наш лексички корпус па смо одлучили да и њих подвргнемо анализи, али ће наредних неколико примера бити само на руском језику:

(24)

Вольному воля (спасенному рай) — поступай (делай, решай) как хочешь сам (выражение употребляется, когда доводы и советы говорящего не принимаются собеседником).
Ф/Л, с 72

(26)

Мертвых с погоста не носят — прошлое не вернешь.

Ф/Л, с 284

(25)

Лежачего не бьют — пострадавшего, попавшего в беду щадят, не причиняют ему новых неприятностей.

Ф/Л, с 258

(27)

Слепой сказал: «Посмотрим» — там видно будет, чем дело кончится.

Ф/Л, с 476

Осим форми супстантивата у самом фразеологизму, налазимо неке поименичене придевске форме и у семантизацији датих фразеологизама: *говорящий, пострадавший и прошлое*.

(28)

С милым рай и в шалаше — с любимым человеком везде хорошо, в любых условиях.

Ф/Л, с 289

(29)

Обещанного три года ждут — об обещании, которое долго не выполняется.

Ф/Л, с 333

Еквивалент последнем наведеном фразеологизму, иако је нисмо пронашли у речницима, могла би бити фраза *Обећање, лудом радовање* [Р САНУ, т. XI, стр. 602], а ова би фраза спадала у наш корпус истраживања јер у себи има супстантиват у форми датива једнине — *лудом*.

И примери који следе, иако се могу дословно превести, у српском језику немају еквиваленте у виду устаљене фразеолошке форме:

(30)

Горбатого (одна) могила исправит.

Ж, с 89

(32)

Пьяному (и) море по колена (по колена).

Ж, с 272

(31)

Всякий по-своему с ума сходит.

Ж, с 78

(33)

Глупый киснет, а умный все промыслит.

Ж, с 85

(34)

Пеший конному не товарищ.

Ж, с 249

(35)

Смелый там найдет, где робкий потеряет.

Ж, с 308

(36)

Толкуй больной с подлекарем.

Ж, с 326

(37)

Что русскому здорово, то немцу смерть.

Ж, с 360

Последњи пример постоји и са варијантом *Что русскому хорошо, то немцу смерть*, али овај фразеологизам није био забележен у истраживаној грађи.

5. Српски фразеологизми.

Следећа група примера (38 – 62) представља фраземе на српском језику које би код носилаца руског језика представљале „празно место“:

(38)

На правога беда – окривљен је, оклеветан је невин.

ЂО, стр 35

(39)

Бити једно за друго – одговарати једно дугом.

ЂО, стр. 49

(40)

Превести жедна/жеднога преко воде – преварити, насамарити, намагарчити некога, направити од некога будалу.

ЂО, стр 112

(41)

Ићи (потуцати се, пребијати се) од немила до недрага – ићи на све стране, од места до места, од једнога до другог безуспешно тражити помоћ.

ЂО, стр. 381

Први наведени фразеологизам има два могућа облика – са супстантивом именичке промене (*жедна*), то јест неодређеног вида, и са обликом одређеног вида супстантивата придевске промене (*жеднога*), док у другом примеру оба супстантивата имају именички систем флексија.

Следећа два супстантивата припадају придевском типу промене – придев *српски*, творбена база првог супстантивата, има само одређени вид, а у другом случају је реч о облику компаратива придева *јак(и)*.

(42)

Држати се (ухватити се/хватати се) (некога, нечега) ко пијан плота – непопустљиво, упорно се држати неког мишљења, ни најмање не одступати од нечега.

ЂО, стр. 660

(44)

Осећати се (бити) као риба на сувом – осећати се непријатно, беспомоћно, не сналазити се.

ЂО, стр 799

Ближом класификацијом примери (42) и (44) се сматрају устаљеним поређењима и за њихова семантичка поља не постоје одговарајући еквиваленти у руском језику, док за идиом *Лов у мутном* у руском језику постоји синтагма *Охота в мутной воде*, која би била дослован превод (реч за реч) наше фраземе, с тим што наведена синтагма у руском језику нема фигуративно значење већ се ради о специјалној методи у риболову.

И следећа два фразеологизма представљају карактеристику српског система и у њиховом грађењу су учествовала два српска супстантивата, *Бачка* и *Косово*, оба у потпуности поименичена и оба данас и својом парадигмом припадају класи именица:

(46)

И (па) мирна Бачка – и све је у реду, све ће бити у реду.

ЂО, стр. 34

Наравно, и међу српским пословицама има оних који у руском језику не постоје у тој форми:

(48)

Болан се пита, а здравоме се даје.
ВСтК, стр. 62

Именица *болан*, иако припада истом творбеном гнезду као и придев *болестан* (обе лексеме мотивисане су именицом *бол*) и његов је синоним, по својој творбеној структури је дериват. Данас ова именица звучи архаично па се и поменута изрека чешће употребљава са придевом *болестан* који, у том случају, има функцију именице, то јест, супстантивата.

(43)

Закон јачега – право силе, јачи одређује закон и он је увек у праву.

ЂО, стр. 297

(45)

Лов у мутном – извлачење користи из нејасне, нерегуларне, компликоване, несређене ситуације.

ЂО, стр. 518

(47)

Све је равно до Косова – неко је равнодушан према нечему, сасвим је свеједно некоме.

ЂО, стр. 819

(49)

Боље је са мудрим плакати него са лудим пјевати.
ВСтК, стр. 65

Вреди још додати да именица *болан* има хомограф *болан* који по својим морфолошким карактеристикама спада у речце и најчешће се употребљава у Босни (акценат цитиран према РСМ, т. I: 246). Наведена речца такође је настала транспозицијом, тачније граматикализацијом као подврстом транспозиције: придевски облик је трансформисан у речцу уз промену акцента (прозодијску творбу).

(50)

Дођоше дивљи па ишћераше пигоме.

ВСтК, стр. 92

Док се једном не смркне, не може другоме да сване.

ВСтК, стр. 96

Супстантиват у претходном примету (*другоме*) и у наредна два (*трећему*, *другоме*) настали су на бази редних бројева и утолико су значајнији, јер нисмо забележили много примера овог творбеног обрасца. Ради се, дакле, о супстантивизираним облицима редних бројева *други* и *трећи*; облик *другоме* је у једном примеру форма датива, док је у другом исти облик у функцији локатива једнине.

(51)

Ће се двоје ваљају, трећему се надају.

ВСтК, стр. 103

(52)

Свак по себи суди и о другоме.

ВСтК, стр. 256

(53)

Куд луди продријеше, мудри не моглоше.

ВСтК, стр. 168

(54)

Ласно је здравому болеснога савјетовати.

ВСтК, стр. 171

(55)

На млађима свет остаје.

ВСтК, стр. 189

(56)

Смрт не пази ни старо ни младо.

(57)

Мутав мутавог најбоље разумије.

ВСтК, стр. 185

(58)

Нашао глух ћорава.

ВСтК, стр. 191

Последња наведена изрека има и форму *Нашао глув ћоравога* и у том случају бисмо имали други супстантиват придевске деклинације. У облику какав је забележен у Вуковом речнику, оба придева су употребљена у неодређеном виду, а такви се придеви у српском језику мењају по именичком типу промене. Супстантиват придевске промене од поменуте базе имамо у следећем примеру (59):

(59)	(60)
Води <u>слеп</u> <u>ћоравога</u> .	<u>Добар</u> и будала – браћа.
(61)	(62)
<u>Паметан</u> пише, будала памти.	Провео се ко <u>бос</u> по трњу – врло лоше проћи. Мат, стр. 703

Последњи примери које смо навели, осим примера (63), нису ексцерпирани из грађе јер за њихово постојање није било потврде у истраживаној грађи (одреднице *слеп*, *ћорави*, *добар*, *будала*, *паметан* у фразеолошким речницима, као ни у речницима САНУ и МС нису бележиле овакве фразеологизме), али су саставни део српске ризнице народних умотворина.

6. Закључна разматрања.

Појаву супстантивизираних облика истраживали смо на материјалу фразеолошких јединица. Фразеологизми су нас, више него са било ког другог, занимали са аспекта лексичког састава. Истраживали смо који и какви супстантивати функционишу у саставу фразеолошких исказа, на којим су творбеним основама творени и које су им мотивске синтагме. Највећи број наведених примера заиста јесу међујезички еквиваленти, а наводимо и неке фразеологизме који немају одговарајуће еквиваленте, али су нам се учинили значајним због супстантивата који улазе у њихов састав.

Оваква истраживања углавном нису популарна у домаћим дериватолошким круговима, али да ово није усамљен случај говори и рад А. Пејановић *Фразеолошке јединице као мотиватор у творбеном процесу*⁸ у којем аутор такође спаја елементе дериватолошких и фразеолошких истраживања.

ИЗВОРИ

В: Толстой, Лев Николаевич, *Воскресение*, текст преузет са адресе:
http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0090.shtml (04. 11. 2011.)

Вас: Толстој, Лав Николајевич (1954), *Васкрсење*, превео Виктор Димитријев, Београд: Задруга.

ВСтК: Сабрана дела Вука Караџића 1965: *Српске народне пословице*, књига 9, Београд: Просвета.

---

⁸ Иако наведени рад синтези две дисциплине прилази са другачије позиције и истражује које су се фразеолошке јединице лексикализовале током развоја језика, он представља значајан искорак у дериватолошко-фразеолошким истраживањима на нашем поднебљу.

- Д:** Достојевски, Фјодор Михајлович (1992), *Дечко*, превели Милена и Радмило Маројевић, Москва: Радуга.
- ДЖ:** Пастернак, Борис Леонидович (2004), *Доктор Живаго*, Москва: Эксмо
- ДокЖ:** Пастернак, Борис Леонидович (1962), *Доктор Живаго*, превела Олга Влатковић, Београд: Просвета.
- ЂО:** Оташевић, Ђорђе (2012), *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.
- Ж:** Жуков, Влас Платонович (?2000), *Словарь русских пословиц и поговорок*, Москва: Русский язык.
- Мат:** Матешкић, Јосип (1982), *Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика*, Загреб: Школска књига.
- П:** Достоевский, Федор Михайлович, *Подросток*, текст преузет са адресе: http://az.lib.ru/d/dostoevskij_f_m/text_0090.shtml (04. 11. 2011.)
- РЛ:** Милош Црњански (2006), *Роман о Лондону*, Београд: Новости.
- РоЛ:** Милош Црњански (1991), *Роман о Лондоне*, перевод Т. Вирты и Т. Поповой, Москва: Художественная литература.
- РМС:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Р САНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: САНУ
- Ф/Л:** И.В. Федосов, А.Н. Лапицкий (2003), *Фразеологический словарь русского языка*, Москва: ЮНВЕС.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабих²1991:** С. Бабих, *Творба ријечи у хрватском књижевном језику*, Загреб: Матица хрватска.
- Виноградов²1972:** В. В. Виноградов, *Русский язык* (грамматическое учение о слове), Москва: Высшая школа.
- Виноградов 1977:** В. В. Виноградов, *Избранные труды. Лексикология и лексикография*, Москва: Наука.
- Земска⁶2009:** Е. А. Земская, *Современный русский язык Словообразование*, Москва: Флинта.
- Јермакова, Земска и др 2008:** О.П. Ермакова, Е.А. Земская и другие, *Современный русский язык. Активные процессы на рубеже XXв*, Москва: Языки славянских культур.

- Кисељова 2010:** М. С. Киселева, *Лексика и словообразование*, Москва: Флинта/Наука.
- Клајн 2003:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*. Други део. *Суфиксација и конверзија* (Прилози граматици српскога језика. II), Београд: ЗУНС, САНУ, Нови Сад: Матица Српска.
- Маројевић 1980:** Р. Маројевић. *Фразеолошки проблеми превођења*. – Преводна књижевност: Зборник радова Четвртих београдских преводилачких сусрета. Београд, 146–153.
- Мароевич 1983:** Радмило Мароевич. *Проблема перевода фразеологизмов на родственный славянский язык*. – Тетради переводчика, вып. 20, Москва, с. 49–57.
- Маројевић 1989:** Р. Маројевић, *Лингвистика и поетика превођења* (међусловенски превод), Београд: Научна књига.
- Маројевић 2005¹:** Р. Маројевић, *Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна* (I). [Приказ књиге: Клајн 2002 I], Београд: Студије српске и словенске. Серија I, број 10/1–2, година X, 685–779
- Маројевић 2005²:** Р. Маројевић, *Творбена и морфолошка анализа у граматичком систему савременог српског језика* (I), Бања Лука: Наука и образовање, Зборник радова са научног скупа, књ. 6. т. I, 123–151
- Маројевић 2007:** Р. Маројевић, *Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна* (II). [Приказ књиге: Клајн 2002 II], Београд: Студије српске и словенске. Серија I, број 12/1–2, година XII, 501–600
- Пејановић 2010:** Ана Пејановић, *Фразеологија Горског вијенца*, Подгорица: ЦАНУ.
- Пејановић 2012:** Ана Пејановић, „Фразеолошке јединице као мотиватор у творбеном процесу“, *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*, Београд: Филолошки факултет, 689-700.
- Пипер, Клајн 2013:** П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Телија 1996:** В.Н. Телия, *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*, Москва: «Языки русской культуры».
- Тошовић 1988:** Б. Тошовић, *Руска граматика у поређењу са српскохрватском*, Сарајево: Светлост.
- Џонић 2012²:** Виолета Џонић, „Фразеологизми као лакуне (на материјалу руског и српског језика)“, *Филологија и универзитет*, Ниш: Филозофски факултет, 997-1007.

Елена Б. Лепоевич
Кафедра русского языка и литературы
Философский факультет
Университет г. Ниш

Субстантиваты как структурный элемент фразеологизмов

Резюме: О фразеологии, ее предмете и проблемах написано уже так много. Подходы к изучению этих вопросов были различны. Оценивая развитие фразеологических исследований до современной лингвистической дисциплины, какой она является сегодня, В. Н. Телия говорит, что одни достигли цели, другие же зашли в тупик. Но есть еще и «нехоженые тропы» [Телия 1996: 11]. Одним из неисследованных аспектов — синтезис двух лингвистических дисциплин, словообразования и фразеологии, что является темой данной статьи: мы исследовали словообразовательное происхождение лексем, входящих в состав определенных фразеологизмов, то есть, мы интересовались анализом фразеологических единиц, в состав которых входят субстантиваты.

Ключевые слова: фразеология, фразема, субстантивы, переводой эквивалент, переводной аналог, лакуна.